

Aan de Voorzitter van de
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 4
Den Haag

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**
Bezuidenhoutseweg 67
2594 AC Den Haag
Postbus 20061
Nederland
www.rijksoverheid.nl

Onze Referentie
BIS-009/2014

Datum 5 februari 2014
Betreft Voortgang Uitfasering Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking

Geachte Voorzitter,

Graag bied ik u hierbij de (laatste) voortgangsbrief Uitfasering Bilaterale Ontwikkelingssamenwerking aan. Deze brief bouwt voort op eerdere brieven waarmee uw Kamer over de stand van zaken van de afbouw en overdracht in de landen waarmee Nederland de bilaterale OS-relatie beëindigt, werd geïnformeerd¹.

De uitfasering van de bilaterale ontwikkelingssamenwerking in voormalige partnerlanden is vanaf het moment van besluitvorming in 2011 voortvarend ter hand genomen en ligt op koers. Nederland heeft voldoende middelen beschikbaar gesteld voor een verantwoorde uitfasering, waardoor programma's niet abrupt werden afgebroken en kapitaalverlies zo veel mogelijk werd voorkomen. Ambassades hebben zich ingezet om programma's over te dragen aan andere internationale donoren. Ook hebben ambassades publieksactiviteiten georganiseerd om de resultaten en lessen van de vaak jarenlange samenwerking te delen. Hiermee werd Nederland nogmaals op de kaart gezet in het voormalige partnerland.

Ik constateer dat Nederland een verantwoord exit-beleid heeft gevoerd door zich te houden aan de principes van succesvolle uitfasering. Een multi-donor evaluatie over hulpbeëindiging² presenteert zes factoren die van bepalende invloed zijn voor de succesvolle uitvoering van een uitfaseringsproces. Het gaat hierbij om:

- Communicatie op hoog niveau;
- Rekening houden met belanghebbenden;
- Realistische tijdspaden;
- Flexibiliteit in het toekennen van budgetten;
- Respecteren van zowel juridische verplichtingen als gedane politieke toezeggingen; en
- Institutionele capaciteit in het partnerland dient zodanig te zijn dat zij in staat is gaten op te vullen die het gevolg zijn van een uitfasering of transformatieproces.

---

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 32605, nr. 115 en vergaderjaar 2011-2012, 32 605, nrs. 59, 60 en 63

² *Managing Aid Exit and Transformation. Joint Donor Evaluation, 2008.*

Nederland heeft deze principes zorgvuldig toegepast, maar dit neemt niet weg dat in een beperkt aantal gevallen de overdracht niet gewaarborgd kon worden. Dit kan toegeschreven worden aan het gelijktijdig vertrek van verschillende donoren in een voormalig partnerland. Dit is bijvoorbeeld in Nicaragua en Tanzania het geval. In Bolivia is geen zicht op additionele financiering van het onderwijsprogramma door andere donoren. Bovendien komt het land niet in aanmerking voor financiering uit het *Global Partnership for Education* (GPE).

In Bijlage 1 licht ik de uitfasering van respectievelijk de bilaterale onderwijs-, gezondheid- en milieuprogramma's nader toe. De afbouw van basisonderwijs verloopt grotendeels volgens planning met een belangrijke rol voor het GPE. Dit fonds draagt voor de jaren 2013-2016 bij aan de onderwijssector in zowel voormalige partnerlanden als in huidige partnerlanden waar de sectorprogramma's worden afgebouwd (met uitzondering van Bolivia en Indonesië als middeninkomenslanden). Tijdens de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (27-28 november 2013), zegde ik toe om per (ex-)partnerland de ontwikkeling van de onderwijsbudgetten te presenteren. Ik bied u deze informatie aan opgesplitst naar nationale begrotingscijfers en bijdragen van donoren³. De afbouw van de programma's op het gebied van gezondheid en milieu is eind 2013 zo goed als afgerond, met nog een beperkte uitloop in 2014 om behaalde resultaten niet in gevaar te brengen.

In Bijlage 2 geef ik een overzicht van de gedelegeerde uitgaven⁴ in de voormalige OS-partnerlanden gedurende de periode 2011-2016. Zoals gepland is eind 2013 het grootste gedeelte van de voor de uitfasering gereserveerde middelen besteed (96%). Mijn verwachting is dat eind 2014 ca. 99% van deze middelen is besteed. In 2015 en 2016 resteert nog een zeer beperkt aantal transacties, hetgeen te maken heeft met doorlopende verplichtingen ten gevolge van een vertraagde uitvoering van activiteiten.

In Bijlage 3 treft u een gedetailleerde beschrijving van de vorderingen per exit-land, met aandacht voor de afwikkeling van de programma's en de verbreding van de bilaterale relaties.

De afbouw van ontwikkelingsrelaties, die in sommige gevallen werd gecombineerd met het sluiten van ambassades, heeft invloed op de perceptie over Nederland als bilaterale partner en gespreksgenoot. Ambassades hebben de exit zo veel mogelijk in de context geplaatst van een transitiefase op weg naar een meer gelijkwaardige relatie, met meer aandacht voor economische betrekkingen. In geval van sluiting wezen ambassades op de mogelijkheden van het bedrijfsleveninstrumentarium. Om de ter plekke aanwezige Honorair Consul bij te staan op het vlak van economische diplomatie, is in sommige landen een lokale handelsmedewerker aangesteld. Dit ondersteunt regionale ambassades om de nieuwe mogelijkheden op het gebied van handel uit te bouwen.

---

³ Meest actuele gegevens uit opeenvolgende rapporten UNESCO *Education for All Global Monitoring Report*.

⁴ Dit betreft uitgaven van activiteiten onder verantwoordelijkheid van ambassades.

Met de uitfasering van bilaterale ontwikkelingssamenwerking is waar mogelijk en waar kansen liggen, het zwaartepunt van de bilaterale relatie verschoven naar een op economische leest geschoeide relatie, gericht op handel en investeringen. De Transitiefaciliteit vormt een goed eerste voorbeeld waarbij wordt voortgebouwd op de basis die met ontwikkelingssamenwerking is gelegd om handel en investeringen in een economische relatie te bevorderen. Ik stel vast dat het gelukt is om het Nederlandse bedrijfsleven en kennisinstellingen te interesseren voor de kansen die zich in de transitielanden voordoen.

De politieke samenwerking blijft, ondanks stopzetting van de bilaterale ontwikkelingssamenwerking, vanzelfsprekend van belang voor Nederland. Voor het vormgeven en verder verdiepen van de economische relatie speelt het Nederlandse beleid ten aanzien van private sectorontwikkeling en handelsbevordering een belangrijke rol. Mijn beleid ten aanzien van investeren in en handel met lage- en middeninkomenslanden heb ik uiteengezet in de Kamerbrief⁵ 'Ondernemen voor ontwikkeling: investeren in duurzame en inclusieve groei'.

Ik heb middelen beschikbaar gesteld voor die landen waarmee Nederland de bilaterale hulprelatie heeft beëindigd om Nederlandse vertegenwoordigingen beter in staat te stellen vorm te kunnen geven aan de nieuwe handelsrelatie. Met deze zogenaamde LED-fondsen (*Leads for Economic Development* van maximaal EUR 200.000 per jaar) worden op maat gesneden interventies ontwikkeld die een katalyserende werking hebben op lokale economische ontwikkeling.

In combinatie met de reguliere mogelijkheden die het bedrijfsleveninstrumentarium biedt ter versterking van het lokale ondernemingsklimaat, heeft LED sinds de start in 2013 mooie resultaten opgeleverd op het snijvlak van hulp en handel. In Bolivia is door de TU Delft en een aantal Nederlandse bedrijven een bedrijf voor lithium-batterijen opgezet met daaraan gekoppeld een onderzoekscentrum. Bolivia wil door waardetoevoeging meer profiteren van de natuurlijke hulpbronnen als lithium die het land rijk is. Maar ook Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven profiteren van dit Boliviaans-Nederlandse initiatief.

Het bovenstaand voorbeeld laat zien hoe de hernieuwde bilaterale relatie met het voormalige partnerlanden kan worden vormgegeven. De ambassades in de exit-landen hebben zich de afgelopen jaren op verschillende manieren ingezet om van de rol van Nederland te herpositioneren. De OS-reputatie die Nederland gedurende de jarenlange samenwerking heeft opgebouwd, wordt hierbij zorgvuldig gebruikt. Dit vormt vaak een basis voor economische samenwerking. Graag wil ik hieronder nader illustreren hoe Nederland zijn nieuwe rol uitwerkt in een drietal exit-landen, te weten Nicaragua, Pakistan en Tanzania.

Vormgeving nieuwe relatie Nederland – Nicaragua

Nederland kent een aantal economische instrumenten die de overgang van hulp naar handel mede kunnen bewerkstelligen. De ambassade in Managua heeft zich actief ingezet om het programma voor Private Sector Investerings (PSI) te promoten en Nicaragua heeft daar effectief gebruik van gemaakt. Een ander voorbeeld is een ORIO financiering voor de nieuwbouw van een moeder- en

---

⁵ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 32625, nr.38

kindzorg ziekenhuis in Managua. Hiertoe is er een samenwerking met de Centraal Amerikaanse Bank voor Economische Integratie (CABEI) aangegaan. Het nieuwe *Dutch Good Growth Fund* zal ook voor Nicaraguaanse initiatieven open staan. Het Centrum tot Bevordering van de Import uit ontwikkelingslanden (CBI) blijft betrokken bij een programma voor toerismebevordering en voor het coachen van (kleine en middelgrote) exporteurs van landbouwproducten. Hierbij wordt ook voortgebouwd op de eerder uitgevoerde PPP's.

De goede relatie met Nederland heeft tevens geleid tot een directe gunning van een voorstudie voor de haalbaarheid voor de aanleg van een kanaal tussen de beide oceanen. Als dit miljardenproject doorgaat, zijn hier bij uitstek kansen voor Nederlandse bedrijven omdat waterbouw een van de topsectoren van Nederland is. In de loop van 2014 zal bekend worden of het project voldoende buitenlandse financiering aantrekt en gerealiseerd zal worden.

Herpositionering Pakistan: From aid to trade

De herpositionering *From aid to trade* sluit goed aan bij enerzijds de Pakistaanse wens om als een meer gelijkwaardige partner samen te werken, en anderzijds de Nederlandse inzet op economische diplomatie. In specifieke niches (landbouw/veeteelt, energie, water en logistiek) kunnen Nederlandse bedrijven kansen verzilveren en voortbouwen op de in 50 jaar ontwikkelingssamenwerking opgebouwde goede reputatie van Nederland in Pakistan.

In 2013 werd het Pakistaanse publiek en specifieke doelgroepen zoals journalisten, zakenwereld en beleidsmakers benaderd. Kernboodschappen werden opgesteld en mediamateriaal (o.a. een korte film en een brochure) ontwikkeld waarmee de nieuwe *From aid to trade* agenda werd uitgedragen. De media is actief benaderd met informatie over de Nederlandse economische agenda met Pakistan. Daarnaast zijn er speciale evenementen geweest zoals de lancering van een *Dutch Business Circle* in Pakistan. In 2014 wordt de herpositionering van *From aid to trade* doorgezet: met behulp van het nieuwe LED-fonds zullen nieuwe projecten worden opgezet.

Nieuwe basis voor samenwerking in Tanzania

In de relatie met Tanzania is een nieuwe basis gelegd voor samenwerking, uitgaand van gedeelde belangen. De focus ligt vooral op kansrijke Tanzaniaanse sectoren, met stevig potentieel voor (inclusieve) groei, waarbinnen Nederland publiek en privaat veel te bieden heeft: energie, land- en tuinbouw, (publieke) infrastructuur en financiële dienstverlening. Ook van Tanzaniaanse kant wordt deze nieuwe benadering gewaardeerd en wordt hier actief op ingespeeld. In februari 2014 bezoek ik Tanzania, inclusief Zanzibar, met een delegatie van bedrijven, kennisinstellingen, NGO's en branche-organisaties.

Op overheidsniveau ondersteunt Nederland Tanzania inmiddels met toegespitste scholing en technische assistentie voor de energiesector, waarbij overheid-tot-overheid samenwerking en advisering gepaard gaat met samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven⁶. Deze samenwerking zal verder worden verdiept door de nieuwe *Dutch Resources Facility* van ca. EUR 1 mln. per jaar voor de periode 2014-2017, die is gericht op kennisuitwisseling en

---

⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 33625, nr. 42

capaciteitsondersteuning van de energie- en grondstoffensector in Tanzania en een beperkt aantal overgangslanden.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

De wijze waarop Nederland invulling heeft gegeven aan de beëindiging van de bilaterale ontwikkelingssamenwerking met de ex-partnerlanden, wordt dit jaar geëvalueerd door de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB). Deze evaluatie zal inzicht verschaffen in de effecten van de Nederlandse uitfasering op de ex-partnerlanden en de uitgefaseerde programma's, en geeft hiermee invulling aan de motie van het lid van Ojik⁷ c.s. Ik verwacht u voor de zomer van 2015 deze evaluatie, voorzien van een beleidsreactie, aan te bieden.

Onze Referentie
BIS-009/2014

De Minister voor Buitenlandse Handel
en Ontwikkelingssamenwerking,

Lilianne Ploumen

---

⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 33400 V, nr. 45

Bijlage 1 Uitfasering bilaterale onderwijs-, gezondheid- en milieuprogramma's en stand van zaken Transitiefaciliteit

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Uitfasering bilaterale onderwijsprogramma's

Onze Referentie
BIS-009/2014

In de eerdere Kamerbrieven⁸ over de uitfasering van de OS-programma's is in het bijzonder aandacht geschonken aan de bilaterale programma's voor basisonderwijs aangezien deze niet alleen worden uitgefaseerd in landen waar Nederland de bilaterale OS beëindigt, maar ook in huidige partnerlanden. Een jaar na deze update, ligt de afbouw van de bilaterale programma's voor basisonderwijs nog steeds goed op koers, met zoals voorzien een belangrijke rol voor het *Global Partnership for Education* (GPE).

Zoals toegezegd aan de Tweede Kamer tijdens de begrotingsbehandeling Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking van 27 en 28 november 2013, zal per partnerland ook aangegeven worden wat de ontwikkeling is van de onderwijsbudgetten over de jaren zowel waar het de nationale begroting betreft als de bijdrage van donoren⁹.

De totale bijdrage aan bilaterale onderwijsprogramma's bedroeg in 2012 nog EUR 99,1 miljoen. De bijdrage daalde in 2013 naar EUR 61,7 miljoen en wordt in 2014 en 2015 verder afgebouwd naar respectievelijk EUR 21,0 miljoen en EUR 3,0 miljoen.

In vier landen met omvangrijke onderwijsprogramma's wordt de bilaterale ontwikkelingsrelatie geheel afgebouwd. Voor deze exit-landen geldt dat goede voortgang is geboekt.

Zambia

De ontwikkelingsrelatie met Zambia is in 2013 beëindigd, inclusief de steun aan de onderwijssector. Het vertrek van Nederland in deze sector is onder andere gecompenseerd door een bijdrage aan de onderwijssector van het Verenigd Koninkrijk met USD 60 miljoen en van het GPE met USD 35 miljoen voor de periode 2013-2015. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het Bruto Nationaal Product (BNP) zijn over de jaren constant (maar relatief laag) gebleven, namelijk 1.5% voor zowel 2008 als 2010. De donorbijdrage aan onderwijs is gedaald van USD 117 miljoen in 2010 naar USD 80 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren¹⁰ zijn het Verenigd Koninkrijk (VK), de Verenigde Staten (VS), Noorwegen, Ierland, Japan en België.

Burkina Faso

De ontwikkelingsrelatie met Burkina Faso is in 2013 beëindigd. Nederland heeft in 2012 en 2013 via UNICEF de onderwijssector gesteund in het kader van de exit-strategie. Het vertrek van Nederland is opgevangen door Luxemburg dat voor 2014-2015 EUR 15 miljoen beschikbaar stelt voor onderwijs en door het GPE met USD 78,2 miljoen voor de periode 2013-2015. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn gedaald van 4.6% in 2007 naar 3.5% in 2011. De donorbijdrage aan onderwijs is iets gestegen van USD 143 miljoen in

---

⁸ Zie voetnoot 1.

⁹ Meest actuele gegevens uit opeenvolgende rapporten UNESCO *Education for All Global Monitoring Report*.

¹⁰ Donoren met uitgaven in onderwijssector in 2012 groter dan USD 1 miljoen. Bron: OECD/DAC *Creditor Reporting System*.

2010 naar USD 146 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Canada, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Japan, Luxemburg, Zwitserland, VS en UNICEF.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Bolivia

De afbouw van het onderwijsprogramma in Bolivia ligt op koers. De definitieve afronding van het programma zal eind 2014 plaatsvinden. De verantwoordelijkheid hiervoor is, na sluiting van de ambassade in december 2013, overgedragen aan de afdeling Onderwijs en Onderzoek van het ministerie (Den Haag). De Zweedse ambassade in Bolivia zal hierbij een belangrijke ondersteunende rol vervullen. Er is geen uitzicht op additionele financiering vanuit andere donoren. Bolivia komt als middeninkomensland niet in aanmerking voor GPE-financiering. Na 2014 zal de onderwijssector voornamelijk gefinancierd worden uit verhoogde eigen middelen van de overheid. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn gestegen van 5.8% in 2006 naar 7.9% in 2010. De donorbijdrage aan onderwijs is gedaald van USD 80 miljoen in 2010 naar USD 65 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Denemarken, Zweden, Duitsland, Canada, Spanje, Zwitserland, Frankrijk, Noorwegen, België, Japan en de Wereldbank.

Onze Referentie
BIS-009/2014

Pakistan

De afbouw van het onderwijsprogramma verloopt volgens planning en zal in 2015 voltooid zijn. Via het UNICEF-programma *Peacebuilding and Education* draagt Nederland bij aan het speerpunt veiligheid & rechtsorde. Financiering uit het GPE staat voor 2014 gepland voor zowel de provincie Sindh (totale bijdrage GPE USD 66 miljoen) als Baluchistan (totale bijdrage GPE USD 34 miljoen). De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn gedaald van 2.9% in 2008 naar 2.3% in 2010. De donorbijdrage aan onderwijs is iets gedaald van USD 574 miljoen in 2010 naar USD 554 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Australië, Oostenrijk, Denemarken, Canada, het VK, VS, Duitsland, Japan, EU, Zuid Korea, Noorwegen, Wereldbank, de Verenigde Arabische Emiraten en Koeweit.

In vijf OS-partnerlanden worden de sectorprogramma's voor basisonderwijs afgebouwd. In deze landen worden nog wel (beroeps)onderwijsactiviteiten ondersteund ten behoeve van de speerpunten. De afbouw verloopt volgens plan en zal in 2014 gerealiseerd zijn.

Bangladesh

De afbouw verloopt volgens planning en zal in 2014 gerealiseerd zijn. Onderwijsactiviteiten zullen dan omgebouwd zijn naar beroepsonderwijs ten behoeve van de speerpunten SRGR, water en voedselzekerheid. Dit gebeurt in nauwe afstemming met het hoger onderwijsprogramma NICHE. Financiering uit het GPE staat voor 2014 gepland (totale bijdrage USD 100 miljoen). De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn licht gedaald van 2.2% in 2008 naar 2.1% in 2009. De donorbijdrage aan onderwijs is nagenoeg gelijk gebleven namelijk USD 368 miljoen in 2010 en USD 365 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Australië, Canada, Duitsland, Japan, Zuid Korea, Zweden, het VK, VS, *Asian Development Bank*, Wereldbank, EU en UNICEF.

Jemen

Nederlandse basisonderwijsactiviteiten zijn in nauwe afstemming met het NICHE-programma omgebouwd ten behoeve van capaciteitsontwikkeling (speerpunt

water). Via het UNICEF-programma *Peacebuilding and Education* draagt Nederland bij aan het speerpunt veiligheid & rechtsorde. Het GPE heeft in 2013 een bijdrage van USD 82,2 miljoen goedgekeurd voor de periode 2013-2016. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn licht gedaald van 5.6% in 2008 naar 5.5% in 2009. De donorbijdrage aan onderwijs is gedaald van USD 98 miljoen in 2010 naar USD 77 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Duitsland, Japan, VS, WB en *World Food Programme* (WFP).

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

Mali

Na de staatsgreep van begin 2012 en de daaropvolgende aanpassing van de afbouwstrategie, ligt de afbouw weer op koers. Middelen ten behoeve van onderwijs zijn gezien de noden naar voren gehaald (van 2014 naar 2013). In 2014 zal de afbouw gerealiseerd zijn. Tegelijkertijd zijn beroepsonderwijsactiviteiten ten behoeve van de speerpunten voedselzekerheid, SRGR en watermanagement geïdentificeerd. Het GPE heeft in 2013 een urgentieprogramma goedgekeurd van USD 42 miljoen voor de periode 2013-2015. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn gestegen van 3.9% in 2008 naar 5.1% in 2011. De donorbijdrage aan onderwijs is gedaald van USD 167 miljoen in 2010 naar USD 155 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Canada, Frankrijk, Duitsland, Luxemburg, Zwitserland, VS, *African Development Fund* (ADF) en UNICEF.

Uganda

De basisonderwijsprogramma's zijn afgebouwd. Ten behoeve van het speerpunt voedselzekerheid zijn beroepsonderwijsactiviteiten (*agro skills*) gefinancierd. Via het UNICEF-programma *Peacebuilding and Education* draagt Nederland bij aan het speerpunt veiligheid & rechtsorde. Het GPE heeft in 2013 een bijdrage van USD 100 miljoen goedgekeurd voor de periode 2014-2016. Daarnaast heeft USAID de steun aan de onderwijssector opgevoerd. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn licht gestegen van 3.3% in 2008 naar 3.4% in 2011. De donorbijdrage aan onderwijs is gedaald van USD 201 miljoen in 2010 naar USD 85 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn België, Duitsland, Ierland, Japan, Noorwegen, het VK, VS, ADF, Wereldbank, EU, UNICEF en WFP.

Indonesië

De basisonderwijsprogramma's zijn nagenoeg afgebouwd. De programma's voor hoger onderwijs (NICHE, NFP en STUNED) ondersteunen de speerpunten water, voedselzekerheid en veiligheid & stabiliteit. Indonesië komt als middeninkomensland niet in aanmerking voor GPE financiering. De overheidsuitgaven aan onderwijs als percentage van het BNP zijn gedaald van 3.7% in 2007 naar 2.8% in 2011. De donorbijdrage aan onderwijs is gedaald van USD 450 miljoen in 2010 naar USD 364 miljoen in 2011. De belangrijkste donoren zijn Australië, Duitsland, Japan, Zuid Korea, Nieuw Zeeland, het VK, VS, *Asian Development Bank*, EU en Wereldbank.

Tot slot verloopt ook de afbouw van de onderwijsprogramma's in **Zuid-Afrika** (transitieland) volgens planning en zal in 2014 voltooid zijn.

Uitfasering bilaterale gezondheidsprogramma's

De afbouw van de sector gezondheid in vijf voormalig partnerlanden (Burkina Faso, Tanzania, Zambia, Nicaragua en Suriname) en twee transitielanden (Zuid-Afrika en Vietnam) was eind 2013 zo goed als afgerond. In Nicaragua en Tanzania

kon de rol die Nederland speelde door een goede combinatie te leveren van financiële en beleidsinhoudelijke ondersteuning niet door een andere donor worden overgenomen, mede door het zich gelijktijdig terugtrekken van meerdere donoren. In Tanzania en Zuid-Afrika resteren in 2014 nog enkele financiële transacties. De inhoudelijke rapportages met de laatste resultaten worden in de loop van 2014 en 2015 verwacht, waarna de financieel-administratieve afronding kan plaatsvinden.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

Burkina Faso

De afbouw en stopzetting van Nederlands jarenlange technische en financiële steun is verantwoord verlopen. Snel na de bekendmaking van het beëindigen van de ontwikkelingsrelatie van Nederland in Burkina Faso, werd het beheer van de Nederlandse bijdrage aan de gezondheidszorg overgedragen aan het UNICEF landenkantoor in Ouagadougou. In 2012 en 2013 werd via UNICEF respectievelijk EUR 6 en 5 miljoen bijgedragen aan het gezamenlijke donorfonds voor de uitvoering van de gezondheidsstrategie. De EU ondersteunt de gezondheidssector door middel van sectorale begrotingssteun van in totaal EUR 36 miljoen over de periode 2013-2016 en compenseert daarmee in belangrijke mate de stopzetting van de Nederlandse bijdrage.

Tanzania

In Tanzania wordt in 2014 de afbouw van de jarenlange Nederlandse beleidsmatige, technische en financiële betrokkenheid in de sector gezondheid afgerond (met inhoudelijke en financieel-administratieve opvolging tot in 2015). Om inmiddels behaalde resultaten niet in gevaar te brengen en om voldoende ruimte te geven activiteiten verantwoord te beëindigen of naar alternatieve financieringsbronnen te zoeken, loopt een tweetal financieringen nog tot en met het eerste semester 2014, hoewel de beleidsmatige betrokkenheid al is afgebouwd. De Nederlandse rol bij het *Monitoring and Evaluation Strengthening Initiative* is overgenomen door het *Center for Disease Control* (CDC). De financiële bijdrage aan een innovatief SRGR-Hiv programma gericht op vooral de private en publieke sector en uitgevoerd door *Population Services International*, loopt tot begin 2014 om soepele overgang van dit programma naar andere donoren, waaronder KfW, zeker te stellen. Omdat meerdere donoren zich terugtrekken uit de gezondheidssector staat het Tanzaniaanse ministerie van Gezondheid voor een grote uitdaging. Mede om deze reden is tijdens de uitfasering van Nederlandse kant in de beleidsdiscussies veel aandacht besteed aan een adequate financieringsstrategie voor de gezondheidssector.

Zambia

In het kader van afspraken voor een effectievere werkverdeling tussen de donoren in Zambia, is al in 2007 besloten dat Nederland geen actieve rol meer zou spelen in de gezondheidssector, maar alleen financiële ondersteuning zou bieden aan de sector door een *silent partnership* met Zweden. Deze samenwerking is in 2012 volledig beëindigd. Gezien de omvang en impact van Hiv/Aids in Zambia heeft Nederland na 2008 nog wel lokale NGO's ondersteund die actief zijn op het terrein van Hiv-preventie en toegang tot aidsremmers. Hoewel de directe financiering van deze Zambiaanse organisaties in 2013 is stopgezet, is Nederland indirect betrokken door het regionale Hiv/Aids programma dat ook activiteiten ondersteunt in Zambia.

Nicaragua

Nicaragua heeft de terugtrekking van Nederland uit de gezondheidssector niet goed kunnen opvangen. Enerzijds omdat acht bilaterale donoren zich hebben teruggetrokken uit Nicaragua sinds 2006. Als jarenlange leaddonor in de gezondheidssector en het gezamenlijk donorfonds, is het in deze situatie voor Nederland onmogelijk gebleken haar coördinerende rol over te dragen (noch aan de enige 2 overgebleven bilaterale donoren, Luxemburg en Spanje, noch aan de EU en de VN organisaties). Anderzijds is door de specifieke focus op het belangrijke thema seksuele en reproductieve gezondheid en rechten de bijdrage aan het gezamenlijk donorfonds voor de gezondheidssector na 2011 niet gecontinueerd door Nederland. De Nicaraguaanse overheid heeft weinig tijd en ruimte gekregen om de gaten in de gezondheidsbegroting aan te vullen, ontstaan door de abrupte stopzetting van meerdere donoren. Ondanks een vergrote nationale bijdrage in de afgelopen jaren is dit gat niet gedicht. Het risico van kapitaalvernietiging is aanwezig. De belangrijkste steun voor de gezondheidssector is nu afkomstig van de Wereldbank en de *Inter-American Development Bank* (IADB).

Suriname en Vietnam

In Suriname en Vietnam werd de beëindiging van de ondersteuning aan de gezondheidssector al vóór 2011 aangekondigd. De afbouw is geleidelijk en verantwoord verlopen. Aan de laatste verplichtingen is voldaan in 2013.

Zuid Afrika

In Zuid-Afrika heeft Nederland de gezondheidssector in algemene zin nooit ondersteund. Alleen op het gebied van Hiv/Aids waren er enkele activiteiten. Deze zijn inmiddels beëindigd en worden in 2014 financieel-administratief afgerond. Gezien de grote omvang van de Aids problematiek in zuidelijk Afrika, loopt er nog wel een regionaal Hiv/Aids programma.

Uitfasering bilaterale milieuprogramma's

Bolivia

De milieuprogramma's in Bolivia zijn afgebouwd. Diverse programma's werden samen met andere donoren uitgevoerd, en de hoop bestond dat deze de monitoring van de voortgang en impact zouden voortzetten. Echter, het mogelijke vertrek van verschillende donoren en terugtrekking van Spanje en België uit programma's betekent dat daarvoor geen capaciteit meer beschikbaar is.

De ambassade heeft zich in 2013 ingezet om de nieuwe relatie van Nederland met Bolivia vorm te geven. Het bezoek van de Speciale Vertegenwoordiger Natuurlijke Hulpbronnen heeft een aanzet gegeven tot samenwerking tussen Nederland en Bolivia op gebied van lithium. In een *Letter of Intent* wordt het voornemen tot samenwerking uitgewerkt en er zal een masterplan voor de ontwikkeling van de sector worden opgesteld. Ook op het gebied van waterzuivering en vuilverwerking hebben gesprekken met het Nederlandse bedrijfsleven en kennisinstututen plaatsgevonden, met als resultaat een pilotprogramma met Nederlandse expertise en uitwisseling van kennis tussen Nederland en Bolivia. Nederlandse consultancybedrijven hebben steun verleend aan Boliviaanse programma's via overdracht van technische kennis en technologie. Deze activiteiten worden gefinancierd uit het LED-fonds. Hier kan vanaf 2014 op worden voortgebouwd, waarbij Ambassade Lima een ondersteunende rol zal spelen.

Colombia

De uitvoering van de exit-strategie OS ligt goed op schema en zal in 2014 worden voltooid, met nog een kleine laatste uitgave voor het Amazonas 2030 project voorzien in 2015. De ambassade onderhoudt contacten met andere donoren en de overheid om de financiering van activiteiten voort te zetten. Het Colombiaanse ministerie van milieu zal vanaf 2014 de tot dan toe door Nederland gefinancierde programma's voortzetten.

De OS-programma's in de milieusector worden in aangepaste vorm voortgezet binnen de Transitiefaciliteit, waarbij wordt aangesloten bij de prioritaire sectoren waterbeheer, agrofood en tuinbouw, biomassa en afvalbeheer, klimaat en energie. Het milieuministerie, het ministerie van landbouw en de belangrijkste productfederaties en kennisinstututen zijn belangrijke betrokken en begunstigde partijen. Colombia komt tevens in aanmerking voor de PPP-faciliteiten voor water en voedselzekerheid.

Ghana

Nederlandse ondersteuning van de eerste fase van het sectorale begrotingssteun programma *Natural Resources and Environment* is uitgefaseerd in 2012. De EU heeft de tweede fase gefinancierd en nam van Nederland de leiding over namens betrokken donoren. Milieu en klimaat zijn binnen het bilaterale programma geïntegreerd als doorsnijdende thema's in de speerpunten water en voedselzekerheid.

Senegal

In Senegal verloopt de afbouw van de samenwerking met het ministerie van Milieu volgens planning en in 2014 zullen alle werkzaamheden zijn afgerond. Het milieuprogramma heeft sterk bijgedragen aan versterking van het overheidsbeleid voor duurzaam beheer van savannes, bossen, biodiversiteit, mariene ecologie en een schone leefomgeving. De EU heeft vanaf 2013 het milieuprogramma overgenomen, inclusief de Nederlandse sectorbrede aanpak via versterking van zowel overheidsinstellingen als het maatschappelijk middenveld. In 2014 wordt ook het zgn. *Checks & Balances* programma afgerond. Dit betreft steun aan verschillende NGO's waaronder WWF, IUCN en Wetlands International. Milieu NGO's en andere organisaties, zoals het parlement, hebben met steun van de ambassade hun institutionele duurzaamheid versterkt, hetgeen ook de kans om elders financiering te vinden heeft vergroot. De ondersteuning aan het beheer van de Senegalrivier via de *Organisation pour la Mise en Valeur du Fleuve Senegal* (OMVS) wordt met centrale middelen voortgezet. Dit in het kader van de Nederlandse inzet op vermindering van internationale spanningen rond concurrerend watergebruik, binnen het speerpuntprogramma water.

Transitiefaciliteit

De in 2011 gestarte Transitiefaciliteit (TF) is bij uitstek een voorbeeld waarbij wordt voortgebouwd op de basis die met OS is gelegd om handel en investeringen in een economische relatie te bevorderen. De TF is een tijdelijke aanpak die zich richt op Colombia, Vietnam en Zuid-Afrika. In deze voormalige OS-partnerlanden met aanzienlijke groei en economische mogelijkheden krijgt de transitie van een OS-relatie naar een economische relatie via de TF een extra impuls. Dit gebeurt door inzet van financiële middelen en capaciteit voor het signaleren van kansen en uitvoeren van interventies op het snijvlak van handel en OS. Via de TF wordt de gedurende decennia opgedane kennis, netwerken, ervaring en *goodwill* tijdens de

OS-relatie optimaal ingezet voor het vormgeven van de nieuwe wederzijds profijtelijke handelsrelatie.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

De doelstelling van de TF is tweeledig: (i) versterken van het ondernemingsklimaat in het transitieland, en (ii) vergroten van de omvang van de (duurzame) handel, investeringen en diensten door Nederlandse bedrijven met het transitieland.

Onze Referentie
BIS-009/2014

Wat de TF uniek maakt is de geïntegreerde inzet van bestaande Private Sector Development (PSD) instrumenten, het instrumentarium op het terrein van handels- en investeringsbevordering, economische diplomatie en relevante projecten op de ambassades. Door de koppeling van versterking van het ondernemingsklimaat en bilaterale handel- en investeringsbevordering ontstaat ontwikkelingsrelevantie. Concrete voorbeelden hiervan zijn het opzetten van duurzame productiemethoden en het aanzetten tot een structurele economische relatie gericht op de lange termijn met aandacht voor blijvende werkgelegenheid en belastinginkomsten. Een belangrijk resultaat is dat in alle drie landen doelstellingen die tot recentelijk los van elkaar stonden in de praktijk goed tegelijkertijd nagestreefd kunnen worden. Ook geldt dat partijen die elkaar traditioneel niet opzochten dat nu wel doen (bijvoorbeeld bedrijven en NGO's).

Het is gelukt om het Nederlandse bedrijfsleven en kennisinstellingen te interesseren voor de kansen die zich in de transitielanden voordoen en hen daarbij te ondersteunen met de kennis en netwerken die tijdens de vaak decennialange OS-relatie zijn opgebouwd. Resultaten tot dusver hebben een positieve invloed op het lokale ondernemingsklimaat en er is een aantoonbare hefboomwerking tussen TF-activiteiten en opdrachten aan het Nederlandse bedrijfsleven. De TF loopt door tot medio 2015, waarna de transitie voltooid is.

Colombia

Voor ambassade Bogotá was de ombuiging van ontwikkelingssamenwerking in een conflictland naar transitieland een forse operatie. In 2013 is de TF in Colombia volledig op stoom gekomen en heeft mooie resultaten opgeleverd binnen de prioritaire sectoren waterbeheer, *agrofood* en tuinbouw, biomassa en afvalbeheer, klimaat en energie. Een mooi voorbeeld van de TF is het vorig jaar door koning Willem-Alexander geopende Holland House, dat in samenwerking met de ambassade als *one stop shop* dient voor Nederlandse bedrijven in Colombia, inclusief advies over duurzaam en inclusief ondernemen. Een ander voorbeeld is de ondersteuning van duurzame handelsketens in Colombia. Via de TF wordt een samenwerkingsverband van Nederlandse supermarkten, NGO's en lokale producentenorganisaties ondersteund bij het verduurzamen van de productie van bananen en koffie.

In de watersector heeft mede dankzij voorbereidend werk via de TF, een Nederlands bedrijf een substantiële order binnen gehaald voor herstelwerkzaamheden aan een voor de scheepvaart belangrijk verbindingkanaal.

Een voorbeeld uit de tuinbouw betreft een Nederlandse onderneming, die software ontwikkelt voor de bloemensector. Deze software geeft kwekers actueel inzicht in hun voorraden en koppelt ook de systemen van kwekers en handelaren. Daardoor kan de handelaar rechtstreeks bij de kweker kopen. Tijdens een handelsmissie naar Colombia, georganiseerd vanuit de TF, heeft deze onderneming verschillende opdrachten verworven en contacten gelegd.

Vietnam

In Vietnam werd de TF voorafgegaan door de *Vietnam Relay Facility* een faciliteit die de makelaarsrol van de ambassade om partijen bij elkaar te brengen, inclusief bedrijven en kennisinstellingen, versterkte. De TF was voor Vietnam een logisch vervolg op de *Vietnam Relay Facility*, met als prioritaire sectoren *agrofood*, tuinbouw- en uitgangsmaterialen, water, energie, maritieme industrie, logistiek en financiën.

Een goed voorbeeld van de uitvoering van de TF in Vietnam ligt in de watersector, die in Vietnam flink in ontwikkeling is en kansen biedt voor Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen. Via de ontwikkeling van het Mekong Delta Plan wordt Vietnam met Nederlandse kennis en expertise ondersteund bij de aanpak van water en klimaatvraagstukken. Daarnaast zet het Nederland op de kaart als hét land met waterexpertise. Zo heeft de Technische Universiteit Delft met de Water Resources University (WRU) in Hanoi een *Joint Venture* opgericht met als doel het opleiden van Vietnamese waterexperts. Deze experts bieden lokale capaciteit aan het Nederlandse bedrijfsleven.

Via de TF is in Vietnam ook een interventie ingericht die de Vietnamese overheid via een *Government to Government (G2G)*-project ondersteunt in het moderniseren van de varkensketen. Vietnamese producenten zijn momenteel nog onvoldoende in staat om duurzame vleesproductie met oog voor dierwelzijn aspecten en voedselveiligheid op te zetten. Naast het G2G-project levert het Nederlands bedrijfsleven via een clusteraanpak hun expertise en producten aan voor deze modernisering. Voor specifieke kennisontwikkeling worden ook kennisinstellingen betrokken om expertise en training te voorzien.

Ook wordt met TF-middelen in samenwerking met onder meer brancheorganisatie Modint, ILO/IFC *Better Work* gewerkt aan versterking van duurzame kledingproductie in Vietnam en koppeling aan Nederlandse afnemers en investeerders.

Zuid-Afrika

In Zuid-Afrika is de TF in 2013 goed op gang gekomen en levert – met name in de vier topsectoren *agrofood*, water, transport en logistiek en duurzame energie – een bijdrage aan de expansie van het Nederlands bedrijfsleven naar Zuid-Afrika en het verbeteren van het lokale ondernemingsklimaat. Vooral de subsidies voor demonstratieprojecten, haalbaarheidsstudies en kennisoverdracht zijn populair. Daarnaast boekt de TF bijvoorbeeld op landbouwgebied goede resultaten met een project van een Zuid Afrikaans bedrijf voor certificering van maatschappelijk verantwoord en duurzaam geproduceerd fruit voor de Europese markt. Dit keurmerk betekent dat het bedrijf ook in de toekomst de stijgende Nederlandse vraag naar duurzame producten kan beantwoorden. Voor de arbeiders en overheid in Zuid-Afrika betekent het keurmerk een garantie dat de hoge standaarden van het Zuid-Afrikaanse arbeidsrecht worden nageleefd en dat het milieu minimaal wordt belast.

De TF wordt ook ingezet om initiatieven te ondersteunen die een oplossing kunnen bieden voor de belemmeringen die het Nederlands bedrijfsleven ondervindt op de Zuid-Afrikaanse markt, zoals geïdentificeerd in het *White Book on EU trade and investment in South Africa*. Voor de topsectoren waarin Nederland actief is, zijn marktstudies uitgevoerd om economische samenwerking beter in beeld te brengen.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

In de transport en logistiek sector werkt de *International Labour Organization* (ILO) met TF-middelen aan efficiëntere havens door het verbeteren zowel de vaardigheden van havenwerkers als de arbeidsrelaties. De trage afhandeling in de havens is voor veel Nederlandse bedrijven is een struikelblok. Daarnaast creëert het project ingangen voor bedrijven om specifieke problemen makkelijker aan te kaarten bij de havenautoriteiten.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

Het vlaggenschipproject in de water sector is het *Centre of Expertise* in Durban. Partners in dit expertisecentrum zijn het lokale waterbedrijf *eThekweni Water and Sanitation*, *Vitens Evides International*, *Waternet*, Wateropleidingen en *Your man on site*. Het expertisecentrum helpt Zuid-Afrikaanse waterbedrijven met Nederlandse kennis en kunde door demonstratieprojecten uit te voeren met innovatieve Nederlandse bedrijven. Het centrum biedt voor Nederlandse bedrijven een ideaal platform om op de Zuid-Afrikaanse watermarkt binnen te komen.

**Bijlage 2 Financiële middelen uitfasering exit- en transitielanden:
2011-2016**

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

**Onze Referentie
BIS-009/2014**

Exit-landen	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bolivia	37.432.000	29.048.000	15.919.000	0	0	0
Burkina Faso	38.668.000	31.994.000	32.177.000	0	0	0
Colombia ^b	14.309.000	10.389.000	8.728.000	4.240.000	53.000	0
Congo, DRC	4.163.000	3.944.000	1.712.000	1.063.000	1.018.000	1.000.000
Egypte	6.393.000	4.227.000	2.847.000	280.000	106.000	31.000
Georgië	224.000	116.000	0	0	0	0
Guatemala	12.736.000	4.917.000	2.198.000	258.000	0	0
Kosovo	746.000	1.494.000	0	589.000	0	0
Moldavië	2.840.000	550.000	0	0	0	0
Mongolië	4.407.000	2.199.000	282.000	100.000	0	0
Nicaragua	14.787.000	7.867.000	4.467.000	0	0	0
Pakistan	17.727.000	22.984.000	18.792.000	10.386.000	2.145.000	700.000
Senegal	19.259.000	11.479.000	4.405.000	25.000	0	0
Sudan	37.489.000	9.712.000	5.682.000	470.000	0	0
Suriname ^a	33.318.000	3.551.000	1.641.000	1.353.000	1.065.000	335.000
Tanzania	47.867.000	22.964.000	7.497.000	507.000	0	0
Vietnam ^b	13.700.000	6.581.000	477.000	0	0	0
Zambia	14.628.000	6.470.000	5.348.000	83.000	0	0
Zuid Afrika ^b	21.012.000	15.184.000	5.777.000	3.025.000	0	0
Totaal^p (*1.000)	341.705	195.670	117.949	22.379	4.387	2.066

^a Betalingen opgeschort ^b Excl. Transitiefaciliteit

Bijlage 3 Uitfasering bilaterale OS per exit-land

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Stand van Zaken - Afrika

Onze Referentie
BIS-009/2014

Burkina Faso

De ambassade heeft haar deuren conform de planning op 1 juni 2013 gesloten. Monitoring van de in 2012 aan UNICEF overgedragen onderwijs- en gezondheidsprogramma's wordt verzorgd door het departement. Daarnaast is de ambassade in Bamako belast met de afsluiting van enkele andere OS-activiteiten in Burkina Faso. In 2013 vond de laatste betaling van de algemene begrotingssteun bijdrage plaats aan Burkina Faso in het kader van de overeengekomen exit-strategie.

In het voorjaar van 2013 vond de allereerste handelsmissie (7 bedrijven) ooit naar Burkina Faso plaats o.l.v. de *Netherlands African Business Council* (NABC). Instrumenten als PSI, ORIO en PUM zijn beschikbaar gebleven. De ambassade in Bamako zal invulling geven aan het *Leads for Economic Development programma* 2014 t.b.v. Burkina Faso, waarvan het beheer ligt bij Agentschap NL. De in 2011 gestarte militaire samenwerking met Burkina Faso is in 2013 voortgezet. Ook voor 2014 is militaire samenwerking voorzien.

DRC – Democratische Republiek Congo

De uitfasering van de bilaterale, decentrale steun aan DRC is volgens plan in 2013 volledig afgerond. Dat houdt in dat de activiteiten op het gebied van goed bestuur, wederopbouw en mensenrechten, die door de ambassade in Kinshasa werden beheerd, zijn beëindigd. Aan de motie El Fassed¹¹, EUR 1 miljoen per jaar voor genderactiviteiten in de DRC wordt uitvoering gegeven. Verdere steun aan de DRC is opgenomen in het regionale meerjarenplan voor de Grote Meren. Dat richt zich op de verbetering van de veiligheid en stabiliteit in deze regio, inclusief het oosten van de DRC.

Vanuit het stabiliteitsfonds wordt steun gegeven aan een tweede fase van de stabilisatiestrategie (in samenwerking met de VN) van oostelijk Congo. Uit hetzelfde fonds worden kleinschalige activiteiten gefinancierd in Noord- en Zuid-Kivu. Daarnaast blijven centrale middelen beschikbaar voor humanitaire hulp en vanuit het mensenrechtenfonds.

Overige activiteiten met Nederlandse steun zijn financiering van de verschillende internationale hulporganisaties die actief zijn (MFS-middelen) in de DRC. Het bedrijfsleven instrumentarium kan tevens ingezet kan worden om het bedrijfsleven te stimuleren actief te zijn in de DRC.

Tot slot worden vanuit het stabiliteitsfonds een project ter bevordering van legale conflict-vrije handel van tin-mineralen, en een project gericht op het versterken van de *Sexual Violence Unit* en de *Stabilisation Support Unit* van MONUSCO ondersteund. Nederland zal eveneens blijven bijdragen aan de VN-vredesmacht MONUSCO.

---

¹¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 32605, nr. 35

Senegal

De exit in Senegal verloopt goed. Verwacht wordt dat het exit-programma in de loop van 2014 kan worden gesloten. Het milieuprogramma in Senegal richtte zich de afgelopen jaren vooral op versterking van het overheidsbeleid met betrekking tot het verbeteren van het duurzaam beheer van savannes en bossen, bescherming van biodiversiteit en duurzaam beheer van mariene ecosystemen. De EU heeft de ondersteuning van het ministerie van milieu overgenomen onder het 10^e EOF en milieu als doorsnijdend thema opgenomen in het 11^e EOF. Ter ondersteuning van de overdracht aan de EU is een Nederlandse themadeskundige van de ambassade in Dakar voor 2 jaar bij de EU delegatie in Dakar gedetacheerd. Hoewel de bilaterale OS-relaties worden afgebouwd, blijft Nederland wel actief in Senegal. De ondersteuning aan het beheer van de Senegalrivier via de *Organisation pour la Mise en Valeur du Fleuve Senegal* (OMVS) wordt met centrale middelen voortgezet.

Ook op het gebied van private sector ontwikkeling en infrastructuur zal Nederland met instrumenten zoals PSI, PUM en ORIO projecten steunen. Daarnaast ondersteunt Nederland Senegal bij de berechting van oud-dictator van Tsjaad Habré en worden via MFS-middelen en het SRGR-programma maatschappelijke organisaties in Senegal ondersteund.

Sudan

De uitfasering van de resterende OS-programma's in Sudan verloopt volgens plan. De exit was eind 2013 ver gevorderd. Er is nog slechts een klein aantal resterende activiteiten dat moet worden afgerond. De afronding daarvan heeft vertraging opgelopen omdat deze activiteiten grotendeels in door conflict geteisterde gebieden (Darfur en grensstreek met Zuid-Sudan) worden uitgevoerd. De exit zal in 2014 echter volledig zijn afgerond.

Nederlandse hulp is nu beperkt tot humanitaire steun aan Sudan, via centrale middelen. In 2013 ging het om een totaal bedrag van EUR 4 miljoen, waaronder een bijdrage aan het gemeenschappelijke humanitaire fonds van de VN en aan twee NGO's, te weten Stichting Vluchteling en CARE. Met ingang van 2014 worden NGO-activiteiten in de Hoorn van Afrika gefinancierd via de strategische partnerschappen chronische humanitaire crisis 2014-2016. Naast humanitaire hulp worden in Sudan op kleine schaal activiteiten op het terrein van democratisering, mensenrechten en maatschappelijke transformatie ondersteund (bijv. via Mensenrechtsfonds en MATRA-Zuid middelen).

Tanzania

In Tanzania is erop ingezet de uitfasering van de Nederlandse bijdrage aan sectorale programma's, die samen met andere donoren worden gefinancierd, te laten samenvallen met einde van strategische planningsperiodes of gezamenlijke heroverweging van de samenwerking door betrokken donoren en overheid. Hiermee is de Nederlandse uitfasering en overdracht relatief soepel verlopen (m.u.v. de gezondheidssector). Een aantal, vooral niet gouvernementele partijen (o.a. *Foundation for Civil Society, Research on Poverty Alleviation, SNV*), heeft nieuwe partners en financiering gevonden. Wel moesten sommige van deze organisaties hun ambities terugschroeven als gevolg van een vermindering van beschikbare middelen. Zoals ook eerder gesignaleerd is de financiële, beleidsmatige, en technische afbouw in de sector gezondheid moeizamer, mede omdat meer partners zich uit deze sector terugtrekken.

Zambia

De laatste programma's van het Nederlandse OS-programma in Zambia zijn eind 2013 beëindigd. In 2014 worden alleen nog rapporteringen over de activiteiten van het OS-programma uit 2013 afgehandeld. De Nederlandse ambassade in Lusaka is per 1 juli 2013 gesloten. Daarvoor in de plaats is het Nederlandse honorair consulaat in Lusaka geopend. Dit consulaat concentreert zich op de bevordering van de bilaterale handelsbetrekkingen. De afhandeling van het OS-programma in Zambia wordt waargenomen door de Nederlandse ambassade in Harare in samenwerking met het RSO (*Regional Support Office*) in Pretoria.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

**Onze Referentie
BIS-009/2014**

Zuid-Afrika

In Zuid-Afrika vordert de, de facto al vanaf 2008 ingezette, uitfasering gestaag: de laatste bilaterale activiteiten lopen door tot in 2014. Zuid-Afrika komt in aanmerking voor de Transitiefaciliteit waarbinnen de aandacht vooral uitgaat naar economische ontwikkeling, in het bijzonder van de private sector. Bestendiging van de Nederlandse inzet vereist voortdurend maatwerk. Zo wordt de financiering van Hiv/Aids activiteiten voortgezet door middel van het regionale Hiv/Aidsprogramma voor Zuidelijk Afrika.

De afbouw van de onderwijsprogramma's in Zuid-Afrika verloopt volgens planning en zal in 2014 geheel voltooid zijn. De ambassade zal de samenwerking tussen Nederlandse en Zuid-Afrikaanse kennisinstellingen blijven stimuleren en waar mogelijk koppelen aan belangen van het Nederlandse bedrijfsleven. Een mogelijke oprichting van een regionaal *Netherlands Education Support Office* (NESO) in Zuid-Afrika zou daarin een belangrijke rol kunnen spelen.

Voor de stand van zaken m.b.t. de Transitiefaciliteit en gezondheidsprogramma's, zie bijlage 1.

Stand van Zaken – Latijns Amerika

Bolivia

De steun aan het Ministerie van Onderwijs loopt tot 31 december 2014. De afbouw van de onderwijsprogramma's is daarom overgedragen aan het ministerie in Den Haag, dat zal zorgen voor definitieve afronding in 2014. De inhoudelijke monitoring is overgenomen door Zweden. Het Emancipatiefonds heeft een looptijd tot eind 2016. Ook hier heeft het departement de afronding op zich genomen. De monitoring van deze activiteit in Bolivia wordt uitgevoerd door een consortium van HIVOS/OXFAM. Ook het Technische Assistentie-programma *Vivir con el Agua* (milieuprogramma) is overgedragen aan het ministerie in Den Haag. Het contract voor deze activiteit loopt af in 2014. Over afronding in 2014 van de financiële rapportages zijn afspraken gemaakt met de ambassade in Peru. De overige activiteiten op het terrein van milieu zijn volgens planning afgerond. Het onderzoeksprogramma met PIEB (Boliviaans Strategisch Onderzoeksprogramma) loopt door tot 31 december 2014 en is ook overgedragen aan het departement. Alle activiteiten in de productieve sector zijn conform planning afgerond en/of overgedragen aan lokale counterparts. Eén doorlopende activiteit, inclusief de financiering, is overgenomen door Zweden.

De ambassade in La Paz is sinds 31 december 2013 gesloten. Sindsdien ressorteert Bolivia onder de ambassade in Peru. Vooruitlopend op de sluiting, heeft de ambassade in La Paz in 2012 en 2013 de ervaringen met 25 jaar ontwikkelingssamenwerking gesystematiseerd. In een samenvattend document

Brillar Juntos en 19 deelstudies wordt de balans opgemaakt van 25 jaar intensieve ontwikkelingssamenwerking tussen Nederland en Bolivia. De conclusie luidt dat Nederland een voorhoedespeler is geweest op OS-gebied en een doorslaggevende rol heeft vervuld in zaken als harmonisatie en donorcoördinatie.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

In de nieuwe relatie met Bolivia komt het accent te liggen op handel. De ambassade in Peru geeft deze relatie vorm met een in La Paz gestationeerde handelsmedewerker en met assistentie van twee honoraire Consuls (-Generaal). In nauw overleg met het departement zullen naar de regio Peru-Bolivia-Ecuador handelsmissies worden gestimuleerd en georganiseerd en zal worden bijgedragen aan handelsbeurzen. De ambassade richt zich actief op vier sectoren waarin voor deze regio de meeste kansen liggen: *agro & food*, water, energie & grondstoffen en transport & logistiek. Daarbij is vooral oog zijn voor Nederlandse export van technologie, kennis en innovatie. Daarnaast worden in principe alle handelsvragen (ook buiten de vier hiervoor genoemde sectoren) beantwoord.

Actuele economische samenwerkingskansen liggen op bijvoorbeeld de terreinen lithium en GIS/koolwaterstoffen. Een Nederlands consortium is met Bolivia in gesprek over het opzetten van een laboratorium en productielijn voor lithium-ion-batterijen. Een Boliviaanse delegatie van het ministerie van Koolwaterstoffen en Energie wil in 2014 in Nederland kennis komen maken met bedrijven op het gebied van Geografische Informatie Systemen voor de koolwaterstoffensector.

Guatemala

De ambassade is per 1 juli 2013 gesloten. De behartiging van de diplomatieke relatie is sinds die datum de verantwoordelijkheid van de Nederlandse ambassade in San José (Costa Rica). In Guatemala is een consulaat-generaal opgericht met een Honorair Consul-Generaal (HCG). De HCG is het aanspreekpunt voor Nederlanders en het bedrijfsleven in Guatemala. Daarnaast kunnen Nederlandse ondernemers op het gebied van economische samenwerking een blijvend beroep doen op het bedrijfsleveninstrumentarium.

De uitfasering van bilaterale programma's verloopt over het algemeen volgens planning. Er is veel aandacht besteed aan een degelijke afbouw. De projecten op het gebied van lokaal bestuur en burgerparticipatie zijn in 2013 afgerond. Voor de overige activiteiten is er veelvuldig contact geweest met andere donoren en Nederlandse organisaties. De ambassade van Zweden neemt het PAJUST-programma over en HIVOS volgt als partner de programma's ter ondersteuning van de *transitional justice* van het *Center for Human Rights Legal Action* (CALDH). De Ambassade heeft het milieuprogramma afgerond met een presentatie over de belangrijkste geleerde lessen voor relevante overheidsvertegenwoordigers en donoren. De positie van andere donoren is overigens (ook) aan veranderingen onderhevig. Denemarken heroverweegt zijn aanwezigheid in Guatemala en Midden-Amerika, Zweden en Spanje werken aan een nieuwe meerjarenstrategie en het VK en Italië verminderen hun OS-programma's.

Nederland blijft een aantal programma's in Guatemala tot eind 2015 voortzetten via het regionale Midden Amerika Programma (MAP¹²) ter bevordering van veiligheid, stabiliteit, rechtszekerheid en mensenrechten. Nederland steunt via het MAP het werk van de VN-commissie tegen Straffeloosheid (CICIG, tot augustus

---

¹² Het Midden-Amerika Plan wordt conform de Nota Wat de Wereld Verdient eind 2015 uitgefasserd.

2013) alsook het regionale OAS-programma van de Justitiële Facilitatoren en IEPADES (tot eind 2014). Daarnaast worden vanuit het MAP projecten uitgevoerd van de Centraal Amerikaanse organisatie SICA op het gebied van het voorkomen van geweld tegen vrouwen en mensensmokkel, een regionaal mensenrechtenprogramma beheerd door ICCO, programma's op het terrein van het voorkomen van geweld door jongeren (Prevenir en CEPREV) en een programma op het terrein van het verbeteren van indicatoren voor veiligheid en justitie (ICG).

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

In het kader van het Nederlandse vertrek heeft de ambassade heeft per sector een aantal *public diplomacy* activiteiten georganiseerd om de resultaten en geleerde lessen van de jarenlange ontwikkelingssamenwerking met Guatemala te delen. In Coban werd een grote workshop over burgerparticipatie georganiseerd. De resultaten hiervan werden in boekvorm vastgelegd. Daarnaast vonden conferenties over straffeloosheidsbestrijding en over milieu plaats. Op 13 mei 2013 heeft de ambassade ter afsluiting een Nederland Dag georganiseerd, waar meer dan 15 bedrijven en 30 Nederlandse instellingen en OS-partners lieten zien wat er ook in de komende jaren nog van Nederland te verwachten valt. De boodschap om Guatemala te laten zien dat, ondanks de sluiting van de ambassade, Nederland nog lang niet weg is, werd duidelijk overgebracht.

Nicaragua

De ambassade in Managua is per 31 december 2013 gesloten. De behartiging van de diplomatieke relatie is sinds die datum de verantwoordelijkheid van de Nederlandse ambassade in San José (Costa Rica). In Nicaragua is inmiddels is een honorair consul-generaal benoemd.

In de periode 2006 – 2013 vertrokken acht Europese donoren uit Nicaragua. Het is grotendeels gelukt om alle lopende programma's op het gebied van ontwikkelingssamenwerking conform juridische afspraken na te komen en uit te voeren. Maar het overdragen van programma's aan andere donoren in een omgeving waar meer donoren terugtrekken is niet goed mogelijk gebleken. Het overnemen van financiering -met extra fondsen- is niet gelukt. Programma's van de resterende donoren liggen al vast en hebben verschillende looptijden. De min of meer gelijktijdige exit van donoren heeft met name consequenties gehad voor de gezondheidssector. De voorziene meerjarige Nederlandse bijdrage aan de gezondheidssector werd maar zeer ten dele geëffectueerd en stopte al in 2011. Het thema seksuele en reproductieve gezondheid en rechten vond geen donoren. Het gezamenlijke donorfonds voor gendergelijkheid en seksuele en reproductieve rechten wordt wel gecontinueerd, zij het op kleinere schaal. De thema's preventie van geweld tegen vrouwen en onder jongeren worden in het Midden-Amerika Programma beperkt voortgezet.

Het economisch instrumentarium blijkt van grote waarde in de transitiefase van hulp naar handel. Nederland heeft een aantal (economische) instrumenten die deze overgang mede kunnen bewerkstelligen (PSI, ORIO, PUM, MMF samenwerkingsprogramma's met CBI, ook het DGGF zou hierin kunnen worden ingezet). De ambassade heeft zich actief ingezet om deze instrumenten te promoten en Nicaragua heeft daar effectief gebruik van gemaakt. Er zijn nu een 14-tal PSI projecten in functie, 4 meer zitten in de pijplijn voor goedkeuring. Een ander voorbeeld is een ORIO financiering voor de nieuwbouw van een moeder- en

kindzorg ziekenhuis in Managua. Het CBI blijft betrokken bij een programma voor toerisme bevordering en voor het coachen van (kleine en middelgrote) exporteurs van landbouwproducten.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Een helder en consequent communicatieplan met inzet van een parttime lokale communicatieadviseur bleek een effectief instrument om te communiceren over de Nederlandse bijdrage aan ruim 30 jaar Nicaraguaanse ontwikkeling. De rode draad van de communicatie was: ondanks de afbouw van de officiële bilaterale ontwikkelingsamenwerkingsrelatie (en het sluiten van de ambassade), vertrekt Nederland niet uit Nicaragua. Een aantal thema's waarop Nederland toegevoegde waarde heeft gehad kreeg extra aandacht. Tevens zijn vele relevante publicaties overgedragen aan universiteiten.

Onze Referentie
BIS-009/2014

Colombia

De uitvoering van de exit-strategie OS ligt goed op schema en zal in 2014 worden voltooid, met nog een laatste bijdrage voor het project Amazonas 2030 voorzien in 2015. De ambassade onderhoudt contacten met andere donoren en de overheid om de financiering van activiteiten voort te zetten. Het milieuprogramma wordt in 2014 afgebouwd, waarna het Colombiaanse ministerie van milieu de programma's zal voortzetten. Duitsland is nu de belangrijkste donor op het gebied van milieu.

De OS-programma's in de sectoren milieu en private sectorontwikkeling vinden in aangepaste vorm een voortzetting binnen de Transitiefaciliteit. Hierin zijn ze meer gelieerd aan het Nederlandse bedrijfsleven, met als prioritaire sectoren waterbeheer, *agrofood* en tuinbouw, biomassa en afvalbeheer, klimaat en energie. Op deze manier vindt een natuurlijke overgang plaats naar meer gelijkwaardige samenwerking, waarbij het milieuministerie, het ministerie van landbouw en de belangrijkste productfederaties en kennisinstituten belangrijke betrokken en begunstigde partijen zijn. Ook blijft Colombia in aanmerking komen voor de PPP-faciliteiten voor water en voedselzekerheid.

In de samenwerking op het gebied van goed bestuur, vredesopbouw en mensenrechten loopt het aantal projecten af en komt het accent meer te liggen op de politieke dialoog, ondersteund door een beperkt aantal projecten gefinancierd met centrale middelen (o.a. consolidatiezone La Macarena). Omdat ook andere donoren minder fondsen voor Colombia beschikbaar stellen, loopt de steun aan NGO's over de hele linie terug. De ambassade schakelt over van nadruk op financiële steun aan partner NGO's naar politieke steun en betreft hen waar mogelijk bij de transitie.

In 2012 is een aantal IOB evaluaties op de terreinen van goed bestuur, mensenrechten en vredesopbouw en milieu en duurzame ontwikkeling (o.a. steenkool, hout, sectorsteun) uitgevoerd. Tevens is in 2010 door het *Overseas Development Institute* (ODI) een uitgebreide evaluatie uitgevoerd van de sectorsteun milieu die van 2007 tot en met 2011 aan het ministerie van milieu is verstrekt. Deze evaluaties¹³ bevatten de resultaten en *lessons learned* in de genoemde sectoren, en tonen aan dat Nederland een actief mensenrechtenbeleid heeft gevoerd en dat steun aan bijvoorbeeld kwetsbare organisaties, vakbonden en personen die opkomen voor mensenrechten belangrijk blijft.

---

¹³ <http://www.iob-evaluatie.nl/Latijns-Amerika>; <http://www.odi.org.uk/publications/5680-review-sector-wide-approach-environment-colombia-2007-2010>

Ten aanzien van steenkool heeft de Nederlandse ambassade in Colombia een actieve rol gespeeld bij de bevordering van de Nederlandse doelstellingen op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen in de mijnbouw. Ook heeft zij bijgedragen aan het ontwikkelen van een relevant beleidskader daarvoor. Mede door de sectorale steun van Nederland is er in Colombia een relatief goed bos-en handhavingsbeleid is ontwikkeld.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

Suriname

In Suriname betrof het grootste gedeelte van de ODA-middelen de zogeheten verdragsmiddelen. Naar aanleiding van de aanneming van de Amnestiewet in Suriname op 4 april 2012 heeft Nederland de Verdragsmiddelen opgeschort. Beperkte ODA-middelen blijven beschikbaar, onder andere voor programma's gefinancierd uit 'Cultuur, Sport en Ontwikkeling' en milieu. In het kader van de vermaatschappelijking van de contacten tussen Nederland en Suriname is gestart met de Twinningfaciliteit 2013-2016 die is bestemd voor projecten in de sectoren onderwijs en opleiding, zorg en welzijn en taal en cultuur.

Stand van Zaken – Azië

Pakistan

Inmiddels zijn 22 projecten beëindigd. Het huidige Nederlandse bilaterale OS-programma bestaat uit 7 contractuele verplichtingen waaronder drie in de onderwijssector en vier in de water/milieu sector. Het merendeel van deze contracten wordt in 2014 afgesloten. Twee resterende projecten op het gebied van onderwijs worden vanwege administratieve verplichtingen in 2016 afgesloten in plaats van in 2015 zoals eerst was voorzien. De steun van Nederland aan de onderwijssector in Sindh en Balochistan zal door Wereldbank worden voortgezet via het *Global Partnership for Education* (GPE).

Conform de toezegging aan de Tweede Kamer is in 2012 het vrede, veiligheid en stabiliteitsprogramma (VVS) opgezet en in uitvoering genomen. Tevens heeft de ambassade een campagne opgezet om de herpositionering van Nederland in Pakistan toe te lichten aan de hand van het adagium: *From aid to trade*.

Mongolië

Alle OS-activiteiten zijn afgerond. De financiële en administratieve afwikkeling is nu in de eindfase. In de toekomst willen Nederland en Mongolië zich in de bilaterale relatie met name focussen op de economische samenwerking. Mede daarom is in 2013 een lokale economische en handelsmedewerker in Mongolië benoemd. In 2015 zal deze functie worden geëvalueerd en eventueel worden verlengd. Economische kansen liggen onder meer in de glas-en tuinbouw-, zuivel-groente- & aardappelsector, hernieuwbare energie, watermanagement en dienstverlening rondom de mijnbouw. Minister Timmermans heeft zijn Mongoolse counterpart uitgenodigd voor een bezoek aan Nederland in 2014, onder andere om te spreken over verdieping van de politieke en economische relaties.

Vietnam

De Transitie Faciliteit wordt eind 2014 beëindigd in Vietnam; het bilaterale OS-programma werd reeds eerder volledig afgebouwd (2012). De activiteiten die nu nog uit Transitie-middelen worden gefinancierd zullen overgaan in financiering uit het bedrijfsleven-instrumentarium. Voor de stand van zaken m.b.t. de Transitiefaciliteit, zie bijlage 1.

Stand van Zaken – Noord-Afrika en Midden Oosten

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Egypte

Met Egypte werden sinds 2008 de relaties reeds verbreed met groeiende aandacht voor handel en economie. Daarbij is gebruik gemaakt van decennia aan OS-ervaring, in het bijzonder ten aanzien van de topsectoren water en landbouw. Zo wordt de 38 jaar bestaande watersamenwerking in het Water Panel voortgezet onder het Water Mondiaal Programma. Dat vergt echter een andere aanpak, waarbij de samenwerking meer op gelijke leest geschoeid wordt. De Egyptische autoriteiten hebben zich gecommitteerd aan deze verandering. Tegelijkertijd is duidelijk dat partners zullen moeten wennen aan de nieuwe context. Deze biedt evenwel grote kansen voor alle betrokkenen en verdient dus investeringen van beide kanten. Egypte blijft een economisch focusland voor Nederland, gezien de economische kansen die het op de middellange en lange termijn biedt.

Onze Referentie
BIS-009/2014

Een aantal bilaterale OS-activiteiten kon in 2013 door de politieke omwenteling in Egypte niet als gepland worden geïmplementeerd. Dit bracht met zich mee dat soms sprake was van voortijdige beëindiging of een noodzakelijke verlenging om de resultaten te borgen. De laatste projecten worden administratief afgehandeld, enkele kleine slottransacties worden nog voorzien in de komende jaren. Diverse prioriteiten die Nederland onder het bilaterale OS-programma heeft gehad, zoals gender en mensenrechten, zijn in deze tijd van transitie bijzonder van belang. Het kabinet wil hierin dan ook blijven investeren, middels de fondsen die hiertoe ter beschikking staan (o.a. mensenrechtenfonds, Matra Zuid, FLOW, *Women on the Frontline*).

Stand van Zaken – Europa

Georgië

De exit in Georgië verloopt volgens plan. Alle betalingen zijn verricht in 2012; administratief zullen in 2014 alle activiteiten worden afgesloten. De Georgische overheid zet nu in op een bredere, gelijkwaardige relatie met Nederland en intensivering van de economische betrekkingen. In dat kader bracht onder meer de Georgische Vice-minister van Economische Zaken in mei 2013 een bezoek aan Nederland; in maart 2014 is een bezoek van de minister van Economische Zaken voorzien. Een Nederlandse handelsmissie (tuinbouw) bezocht Georgië in september 2013.

Kosovo

De exit in Kosovo is nagenoeg voltooid. De twee laatste projecten zijn (budgetneutraal) verlengd tot eind 2014 om de behaalde resultaten optimaal te verankeren, hetgeen de duurzaamheid van de projecten ten goede zal komen. Nederland zal betrokken blijven bij de ontwikkeling van het land, onder andere via de Matra-middelen die gericht zijn op de versterking van de rechtsstaat.

Moldavië

Moldavië heeft een scala aan hervormingen doorgevoerd sinds de oprichting van het Oostelijk Partnerschap (OP) en wordt erkend als meest vooruitstrevende land binnen het OP. De projectenportefeuille van Nederland, met de Wereldbank als contractpartner, heeft belangrijke hervormingen mogelijk gemaakt in het management van de overheidsfinanciën, in de niet-bancaire sector, waaronder de belastingdienst, bij de herinrichting van de rijksdienst, bij de introductie van *E-Governance* en versterking van de algemene rekenkamer. Uit het Mensenrechten

Fonds werden prioriteiten in anti-discriminatie wetgeving, met name jegens LHBT, aan de orde gesteld en kon het noodzakelijke lobbywerk worden verricht. Op het terrein van anti-discriminatie en de bescherming van minderheden zijn er de afgelopen tijd wetten geïmplementeerd en vond in mei 2013 een succesvolle Gay Parade in de hoofdstad Chisinau plaats.

**Directeur-Generaal
Internationale
Samenwerking**

Onze Referentie
BIS-009/2014

In de periode vanaf 1 januari 2014 tot en met 31 december 2014 zullen in Moldavië door Nederland vanuit ZMA Boekarest projecten worden gesteund ter versterking van het lokale ondernemings- en investeringsklimaat, ter versterking van goed bestuur en rechtstaat en projecten gericht op de bescherming van de mensenrechten. Specifiek gaat het om concrete activiteiten ter versterking van het midden- en kleinbedrijf in Moldavië, capaciteitsopbouw binnen de rechterlijke macht, openbaar ministerie, advocatuur en raad van de rechtspraak, de verbetering van de transparantie, openheid en *accountability* binnen het openbaar bestuur, de versterking van lokale- en decentrale overheden, corruptiebestrijding, alsmede bescherming van de rechten van sociale, etnische, religieuze en seksuele minderheden, versterking van de vrijheid van meningsuiting en persvrijheid (media vrijheid) en internetvrijheid en het tegengaan van vrouwenhandel en mensensmokkel.